

ЮРИДИЧНИЙ АНАЛІЗ ПОКАРАННЯ У ВИДІ КОНФІСКАЦІЇ МАЙНА ЯК ДОДАТКОВОГО ПОКАРАННЯ ЗА КК УКРАЇНИ

Надано кримінально-правову та кримінально-виконавчу характеристики покарання у виді конфіскації майна; проводиться аналіз кримінального та кримінально-виконавчого законодавства України, яке регламентує виконання покарання у виді конфіскації майна; визначається порядок призначення та відбування покарання у виді конфіскації майна та характеризується покарання у виді конфіскації майна як вид додаткового покарання.

Ключові слова: Кримінальний кодекс, Кримінально-виконавчий кодекс, кримінальне право, конфіскація майна, додаткове покарання, корисливий злочин, вина.

Постановка проблеми. Конфіскація майна є одним із видів кримінального покарання, що полягає в примусовому безоплатному вилученні у власність держави всього або частини майна, яке є особистою власністю засудженого. Цей вид покарання застосовується завжди як додатковий, і тільки тоді, якщо він передбачений санкцією статті, за якою особа притягується до кримінальної відповідальності, а також за умови, що вона вчинила тяжкий або особливо тяжкий корисливий злочин. На думку одних науковців такий вид покарання є недоречним, інші, навпаки, вважають його досить ефективним. Проте очевидним є те, що слід вдосконалити процедуру здійснення конфіскації.

Мета дослідження. Метою дослідження є вивчення та аналіз кримінального та кримінально-виконавчого законодавства, практики його застосування, визначення особливостей порядку призначення та відбування покарання у виді конфіскації майна.

Стан досліджень. Окремим аспектам вивчення даного виду покарання присвятили низку своїх наукових досліджень ряд учених, зокрема Е.Л. Стрельцов, М.Е. Синицька, А.Л. Цветинович, М.І. Бажанов, М.І. Панов, Н.О. Гуторова, М.Й. Коржанський, С.І. Селецький, Б.О. Кирись, Г.М. Собко.

Виклад основних положень. Конфіскація майна є додатковим видом покарання, що може застосовуватися судом до осіб, визнаних винними у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого корисливого злочи-

ну у випадках, спеціально передбачених Особливою частиною КК України.

Конфіскація майна полягає в примусовому безоплатному вилученні у власність держави всього або частини майна, яке є особистою власністю засудженого. Цей вид покарання застосовується лише у випадках, коли він передбачений санкцією статті закону, за якою підсудний визнаний винним. Якщо санкція закону передбачає конфіскацію майна як факультативне додаткове покарання, суд має обговорити питання про його застосування і в разі позитивного вирішення питання мотивувати своє рішення.

Конфіскація майна може бути повною або частковою. Вирішуючи питання про застосування конфіскації майна як додаткового покарання, суди не повинні допускати формального підходу до цього питання і зобов'язані враховувати в кожному конкретному випадку суспільну небезпечність злочину, ступінь вини підсудного і дані про його особу.

Прийнявши рішення про призначення покарання у виді конфіскації майна, суд зобов'язаний сформулювати його в резолютивній частині статті КК України. Зокрема, у вирокі має бути вказано, конфіскується все майно чи його частина. Відповідно до ст. 49 КВК України, конфіскації підлягає майно, що є власністю засудженого, в тому числі його частка у спільній власності, статутному фонді суб'єктів господарської діяльності, гроші, цінні папери та інші цінності, включаючи ті, що знаходяться на рахунках і на вкладах чи на зберіганні у фінансових установах, а також майно, передане засудженим у довірче управління. Не підлягає конфіскації майно, що належить засудженому на правах приватної власності чи є його часткою у спільній власності, необхідне для засудженого та осіб, які перебувають на його утриманні згідно з наведеним у Додатку до КК України «Переліком майна, що не підлягає конфіскації за судовим вирокі». До таких належать жилий будинок з господарськими будівлями в сільській місцевості, якщо засуджений та його сім'я постійно в ньому проживають, певна кількість одягу, взуття, предметів домашнього вжитку, всі дитячі речі, продукти харчування, потрібні для особистого споживання засудженому, членам його сім'ї та особам, які перебувають на його утриманні, – на три місяці, а для осіб, які займаються сільським господарством, – до нового врожаю тощо.

Від конфіскації майна як міри кримінального покарання необхідно відрізняти:

а) спеціальну конфіскацію, яка полягає у вилученні у засудженого предметів, що були засобом здійснення злочину або одержані внаслідок його вчинення;

б) звернення в дохід держави безпідставного збагачення;

в) відшкодування спричиненої шкоди;

г) вилучення речей і цінностей, які не можуть знаходитись у цивільному обороті;

д) позбавлення благ, незаконно одержаних в результаті давання хабара;

е) конфіскацію предмета як захід адміністративного стягнення;

є) реквізицію;

ж) безоплатне вилучення самовільно побудованого будинку (ст. 105 Цивільного Кодексу України);

з) звернення в дохід держави пайового внеску, що складається з коштів, добутих злочинним шляхом (ст. 36 Цивільного Кодексу України).

Конфіскуючи майно, держава не відповідає за борги і зобов'язання, що обтяжують майно, якщо вони виникли після того, як орган дізнання, попереднього слідства або суд вжили заходів до охорони майна без згоди органу, який вжив заходів до охорони цього майна з цією метою [3, с. 184].

Конфіскація майна встановлюється у санкціях або як обов'язкове, або як факультативне додаткове покарання. З наявних у даний час в КК України 42 санкцій, пов'язаних із конфіскацією майна, 37 передбачають її як обов'язкове, а 5 як факультативне додаткове покарання.

Як факультативне додаткове покарання, вона встановлена за кваліфіковані види торгівлі людьми або іншої незаконної угоди щодо людини (ч. 2 і 3 ст. 149 КК України), за передбачене ч. 2 ст. 289 КК України незаконне заволодіння транспортним засобом і за вчинене за вказаних у ч. 3 і 4 ст. 303 КК України обтяжуючих обставин сутенерство або втягнення особи в заняття проституцією.

Станом на сьогодні конфіскація майна встановлена за такі злочини: у розділі «Злочини проти життя та здоров'я особи» – за умисне вбивство з корисливих мотивів (п. 6 ч. 2 ст. 115 КК України); у розділі «Злочини проти волі, честі та гідності особи» – за вчинену за обтяжуючих обставин торгівлю людьми або іншу незаконну угоду щодо людини (ч. 2 і 3 ст. 149 КК України); у розділі «Злочини проти власності» – за кваліфіковані види крадіжки (ч. 5 ст. 185 КК України), грабе-

жу (ч. 5 ст. 186 КК України), розбою (ч. 2, 3 і 4 ст. 187 КК України), викрадення шляхом демонтажу та іншим засобом електричних мереж, кабельних ліній зв'язку та їх обладнання (ч. 3 ст. 188 КК України), вимагання (ч. 3 і 4 ст. 189 КК України), шахрайства (ч. 4 ст. 190 КК України), привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ч. 5 ст. 191 КК України); у розділі «Злочини у сфері господарської діяльності» – за кваліфіковані види виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї (ч. 3 ст. 199 КК України) та контрабанди (ч. 2 ст. 201 КК України), за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом (ч. 1, 2 і 3 ст. 209 КК України), і за вчинені за обтяжуючих обставин ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів (ч. 3 ст. 212 КК України) та ухилення від сплати страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування (ч. 3 ст. 212¹ КК України); у розділі «Злочини проти громадської безпеки» – за бандитизм (ст. 257 КК України); у розділі «Злочини проти безпеки руху та експлуатації транспорту» – за кваліфіковані види незаконного заволодіння транспортним засобом (ч. 2 і 3 ст. 289 КК України); у розділі «Злочини проти громадського порядку та моральності» – за передбачені ч. 3 і 4 ст. 303 КК України сутенерство або втягнення особи в заняття проституцією; у розділі «Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення» – за вчинену за обтяжуючих обставин контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (ч. 2 і 3 ст. 305 КК України), за використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (ч. 1 і 2 ст. 306 КК України), за кваліфіковані види незаконного виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ч. 2 і 3 ст. 307 КК України), викрадення, привласнення, вимагання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів чи заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем (ч. 2 і 3 ст. 308 КК України), незаконного виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання прекурсорів (ч. 3 ст. 311 КК України), викрадення, привласнення, вимагання прекурсорів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем (ч. 3 ст. 312 КК України),

викрадення, привласнення, вимагання обладнання, призначеного для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, чи заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем та інші незаконні дії з таким обладнанням (ч. 3 ст. 313 КК України), організації або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ч. 2 ст. 317 КК України); у розділі «Злочини у сфері службової діяльності» – за зловживання владою або службовим становищем, передбачене ч. 3 ст. 364 КК, і кваліфіковані види одержання хабара (ч. 2 і 3 ст. 368 КК України); у розділі «Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку» – за піратство (ч. 1 і 2 ст. 446 КК України).

Конфіскація майна – це покарання, що застосовується лише до осіб, які вчинили злочин у повнолітньому віці (після досягнення 18 років). Суб'єктам, які на час вчинення злочину були неповнолітніми, вона призначатися не може. Такий висновок випливає з ч. 2 ст. 98 КК України, яка вичерпно визначає види додаткових покарань, що можуть бути застосовані до неповнолітніх. Серед них конфіскації майна немає. Тому це покарання не може бути призначене особі, яка вчинила злочин у неповнолітньому віці, навіть тоді, коли вона на момент постановлення вироку досягла 18 років.

Застосування покарання у виді конфіскації майна було і є предметом дискусій. Під час роботи над проектом КК України висловлювалася пропозиція відмовитися від покарання у виді конфіскації майна. Прихильником цієї пропозиції був М.І. Бажанов. Він аргументував свою думку тим, що:

а) цивілізоване кримінальне право не знає конфіскації майна як виду покарання;

б) це покарання властиве феодальному праву і праву тоталітарних держав;

в) воно має чисто фіскальний характер;

г) безпідставно ущемлює право приватної власності;

г) істотно зачіпає майнові й особисті права членів сім'ї засудженого, які безневинно страждають у цьому випадку [4, с. 175].

М.І. Панов і Н.О. Гуторова вважають, що «в умовах ринкової економіки», коли з'явилася реальна можливість мати досить великі кошти і без вчинення злочинів, «застосування конфіскації майна суперечить як принципу справедливості, так і принципу рівності громадян перед законом. Це, на їхню думку, дозволяє зробити висновок, що

конфіскація майна є покаранням, яке несумісне з існуванням демократичної ринково орієнтованої держави, а тому в новому Кримінальному кодексі вона повинна бути скасована. Конфіскувати, на їх погляд, тобто безоплатно вилучати в дохід держави, треба предмети злочину (наприклад, предмети контрабанди), засоби його вчинення, а також майно, здобуте злочинним шляхом. В інших випадках майновим покаранням за вчинення злочину слід визнавати доцільним не конфіскацію майна, а штраф у досить чітко встановленому розмірі [5, с. 58].

Обговорюються і питання щодо доцільності існування такого виду покарання, як конфіскація в сучасних умовах. Зокрема, висловлюються пропозиції щодо недоцільності подальшого збереження в кримінальному законі цього виду покарання.

Н.О. Гуторова пропонує існуюче покарання у виді конфіскації майна з КК України виключити, а замість нього передбачити спеціальну конфіскацію майна, тобто примусове безоплатне вилучення у власність держави предметів, які використовувалися як засоби чи знаряддя вчинення злочину, предметів злочину або предметів, здобутих злочинним шляхом [6, с. 393].

Ідея відмови від покарання у виді конфіскації майна не нова. Грунтуючись на тих самих, що наведені вказаними вище авторами, та схожих чи близьких до них аргументах, ця теза висувалась окремими вченими і під час розробки та дії попереднього кримінального законодавства [7, с. 105; 8, с. 123].

Проте, на нашу думку, відмовитись від покарання у виді конфіскації майна можна було б лише тоді, коли б знайшовся більш ефективний вид покарання для боротьби з корисливою злочинністю.

Теорія кримінального права і судова практика розглядають покарання у виді конфіскації майна як доволі ефективний засіб боротьби зі злочинністю.

Е.Л. Стрельцов вказує на те, що конфіскація справляє величезний каральний та майновий вплив на засудженого і в сучасних умовах може мати більший стримуючий ефект, ніж позбавлення волі [9, с. 211].

Ефективним покаранням вважає конфіскацію майна і М.Й. Коржанський [10, с. 150]. На його думку, це ефективний вид покарання.

У п. 15 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2003 р. № 7 із змінами від 10 грудня 2004 р., 12 червня 2009 р., 6 листопада 2009 р. «Про практику призначення судами кримінального покарання» визначено: «Виходячи з того, що додаткові

покарання мають важливе значення для запобігання вчиненню нових злочинів як самими засудженими, так і іншими особами, рекомендувати судам при постановленні вироку обговорювати питання про застосування поряд з основним покаранням відповідного додаткового. При цьому треба мати на увазі, що додаткові покарання можуть приєднуватися до будь-яких видів основного покарання, передбачених санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини КК» [11, с. 71].

Станом на сьогоднішній день Кабінет Міністрів України пропонує внести зміни до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо вдосконалення процедури здійснення конфіскації. Законопроект розробило Міністерство юстиції на виконання рекомендацій, наданих нашій державі Групою держав проти корупції (GRECO). Однією з рекомендацій GRECO Україні було прийняття нових правил конфіскації та арешту доходів, одержаних злочинним шляхом, які б створювали можливість застосовувати ці заходи не лише до прямих, але й до непрямих (конвертованих) доходів, здійснювати еквівалентну конфіскацію та конфіскацію доходів третьої особи відповідно до Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією. Положеннями ухваленого законопроекту пропонується визначити єдиний підхід до застосування спеціальної конфіскації.

Зокрема, Кримінальний кодекс України пропонується доповнити новим розділом «Спеціальна конфіскація», норми якого будуть імперативними та універсальними. Спеціальна конфіскація застосовуватиметься судом незалежно від вчиненого злочину та обов'язково у всіх випадках, коли гроші, цінності та інше майно: були одержані внаслідок вчинення злочину; призначались для фінансування та матеріально-забезпечення злочинів; були предметом злочину; використовувались як засоби чи знаряддя вчинення злочину. При цьому, на відміну від чинних положень КК України, змінами пропонується застосувати спеціальну конфіскацію й у випадках, коли особа не підлягає кримінальній відповідальності у зв'язку з недосягненням віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, або неосудністю, або звільняється від кримінальної відповідальності чи покарання за nereабілітуючих підстав.

Також даним проектом пропонується удосконалити законодавство в частині конфіскації речових доказів, які можуть швидко зіпсуватися чи втратити свою вартість, або зберігання яких потребує значних коштів.

Такі речові докази негайно здаватимуться відповідним організаціям для реалізації. А у разі, коли виникне необхідність у їх поверненні, організації, які їх одержали, повертатимуть взамін таке саме майно або сплачуватимуть його вартість за державними регульованими цінами або відпускними цінами виробника. Порядок передачі, оцінки та реалізації таких речових доказів, повернення або сплати їхньої вартості власнику або законному володільцю встановлюватиметься Кабінетом Міністрів України [12].

Б.О. Кирись вважає, що ефективнішого за конфіскацію майна засобу кримінально-правової протидії корисливій злочинності ще не відшукано [13, с. 237].

Висновок. На нашу думку, юридичний аналіз покарання у виді конфіскації майна як додаткового покарання за КК України свідчить про те, що покарання у виді конфіскації майна не слід виключати з чинного КК України, а варто вдосконалити.

1. Кримінальний кодекс України: станом на 8 березня 2011 р. – К.: Національний книжковий проект, 2011. – 176 с.

2. Кримінально-виконавчий кодекс України: поточна редакція від 08.03.2011 р. на підставі 2677-17. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/>.

3. Селецький С.І. Кримінальне право України. Загальна частина: навчальний посібник / С.І. Селецький. – 2-ге видання. – К.: Вид: ЦУЛ, 2008. – 248 с.

4. Бажанов М.И. Наказание в проекте УК Украины / М.И. Бажанов // Проблемы законности. Респ. міжвідом. наук. зб. – Вип. 38. – Харків, 1999. – С. 174–175.

5. Панов М.І. Проблеми оптимізації санкцій за фінансові злочини / М.І. Панов, Н.О. Гуторова // Право України. – 2000. – № 9. – С. 57–58.

6. Гуторова Н.О. Конфіскація майна як вид кримінального покарання: проблеми захисту прав людини / Н.О. Гуторова // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали ІХ регіональної науково-практичної конференції (13–14 лютого 2003 р.). – Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2003. – С. 392–393.

7. Цветинович А.Л. Проблемы применения дополнительных наказаний / А.Л. Цветинович // Вопросы организации суда и осуществления правосудия в СССР. – Калининград: Калининград. ун-т, 1977. – Вып. 6. – С. 103–105.

8. Цветинович А.Л. Ограничение права личной собственности как элемент уголовного наказания / А.Л. Цветинович, М.Е. Синицкая // Проблемы

совершенствования законодательства об охране прав граждан в сфере борьбы с преступностью. – Ярославль: Яросл. унт, 1984. – С. 121–124.

9. Уголовное право Украины. Общая и Особенная части: учебник / под ред. засл. деятеля науки и техники Украины, д-ра юрид. наук, проф. Е.Л. Стрельцова. – Х.: Одиссей, 2002. – 672 с.

10. Коржанський М.Й. Проблеми кримінального права: монографія / Микола Йосипович Коржанський. – Днепропетровск: Юрид. акад. Мін-ва внутр. справ України, 2003. – 198 с.

11. Збірник постанов Пленуму Верховного суду України у кримінальних справах: навчально-практичний посібник / укл. Б.О. Кириць. – Львів: Ліга-прес, 2010. – 412 с.

12. Уряд пропонує удосконалити процедуру конфіскації майна відповідно до рекомендацій GRECO. 23.09.2011. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.acrc.org.ua/>.

13. Кириць Б.О. Конфіскація майна: аргументи за збереження і за скасування цього виду покарання / Б.О. Кириць // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. Вип. 1. – Львів, 2006. – С. 233–244.

Бурда С.Я. Юридический анализ наказания в виде конфискации имущества как дополнительного наказания по УК Украины.

Дается уголовно-правовая и уголовно-исполнительная характеристики наказания в виде конфискации имущества; проводится анализ уголовного и уголовно-исполнительного законодательства Украины, регламентирующего исполнение наказания в виде конфискации имущества; определяется порядок назначения и исполнения наказания в виде конфискации имущества, а также характеризуется наказание в виде конфискации имущества как вид дополнительного наказания.

Ключевые слова: Уголовный кодекс, Уголовно-исполнительный кодекс, уголовное право, конфискация имущества, дополнительное наказание, корыстное преступление, вина.

Burda S.Y. Juridical analysis of punishment by confiscating property as additional punishment according to Criminal Code of Ukraine.

Criminal legal and criminal executive characteristics of punishment by confiscating property are given; analysis of criminal and criminal executive legislation of Ukraine regulating punishment execution by confiscating property is made; the order of punishment allocation and sentence serving by confiscating property is determined; the punishment by confiscating property as a kind of additional punishment is characterized.

Key words: Criminal Code, Criminal Executive Code, criminal law, confiscation of property, additional punishment, mercenary crime, guilt.

Стаття надійшла 4 вересня 2011 р.